

การศึกษารูปแบบถิ่นฐานทางสถาปัตยกรรม เมืองโบราณบางขลัง
เขตอำเภอสวรรคโลก และอำเภอต่งเสี้ยว จังหวัดสุโขทัย
อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี

Study in architecture of bangkhang ancient city
Sawankhalok and Tungsaliem district, Sukhothai province
Anuspong Kraikriengsri

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ศิลปะและการออกแบบ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Faculty of Architecture, Art and Design, Naresuan University

*Corresponding author. E-mail address : anuspong@hotmail.com

received: June 19,2020 revised: September 16,2020 accepted: October 12,2020

บทคัดย่อ

เมืองโบราณบางขลัง มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อบริบทของศิลปะสุโขทัย ถือเป็นเมืองสำคัญตามแนวถนนพระร่วง ที่เชื่อมระหว่างเมืองโบราณสุโขทัย กับเมืองโบราณศรีสัชนาลัย อีกทั้งยังปรากฏร่องรอยของเมืองโบราณ ก่อนสมัยสุโขทัย ณ สถานที่แห่งนี้ ซึ่งคงปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีหลงเหลืออยู่หลายแห่ง ที่สำคัญ ได้แก่ วัดใหญ่ชัยมงคล วัดโบสถ์ วัดเจ็ดแถว วัดริมทาง และวัดเขาเตื่อ ในปัจจุบัน เมืองโบราณบางขลัง ได้รับการบูรณะตามกระบวนการอนุรักษ์ โดยกรมศิลปากร แต่ก็ยังคงอยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์มากนัก มีการรุกรานพื้นที่จากวัด และชุมชนโดยรอบ มีการตัดเส้นทางคมนาคมทับซ้อนเขตโบราณสถาน การที่เมืองโบราณบางขลัง ตั้งอยู่นอกเขตของอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และศรีสัชนาลัย อีกทั้งยังตั้งอยู่ห่างไกลจากเส้นทางท่องเที่ยวหลัก ทำให้ขาดการดูแล บำรุงรักษา จากหน่วยงานภาครัฐเท่าที่ควร งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ กระบวนการอนุรักษ์ แผนผัง สัดส่วน รูปแบบ รูปทรง และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เพื่อนำเสนอรูปแบบสันนิษฐานทางสถาปัตยกรรมของเมืองโบราณบางขลัง อันแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ และคุณค่าในศิลปสถาปัตยกรรมสุโขทัย

คำสำคัญ: รูปแบบสันนิษฐานทางสถาปัตยกรรม เมืองโบราณบางขลัง ศิลปสถาปัตยกรรมสุโขทัย

ABSTRACT

Bangkhang ancient city has played an important role in context of Sukhothai Art. It was one of the main cities on the Phraruang road that was connected between Sukhothai and Sisatchanalai. This place has traces of the ancient sites that are older than Sukhothai era such as Wat Yaichaimongkol, Wat Bot, Wat Jedteaw, Wat Rintang and Wat Kaodeur. Nowadays Bangkhang ancient city was restored according to restoration process of the Fine Art Department. However, this ancient city is still not in perfect condition. Archaeological sites of Bangkhang have been encroached by surrounding temples and communities. Moreover many roads were built by the government with regardless of historical sites. Bangkhang ancient city is also located outside historical park and far away from travel route. As a result the place was ignored and lacked of maintenance from government. This research aims to study geography, history, restoration,

plan, ratio, style, shape and element of architecture in order to find and present reconstruction models that are represented identity and value of Sukhothai Architecture Art.

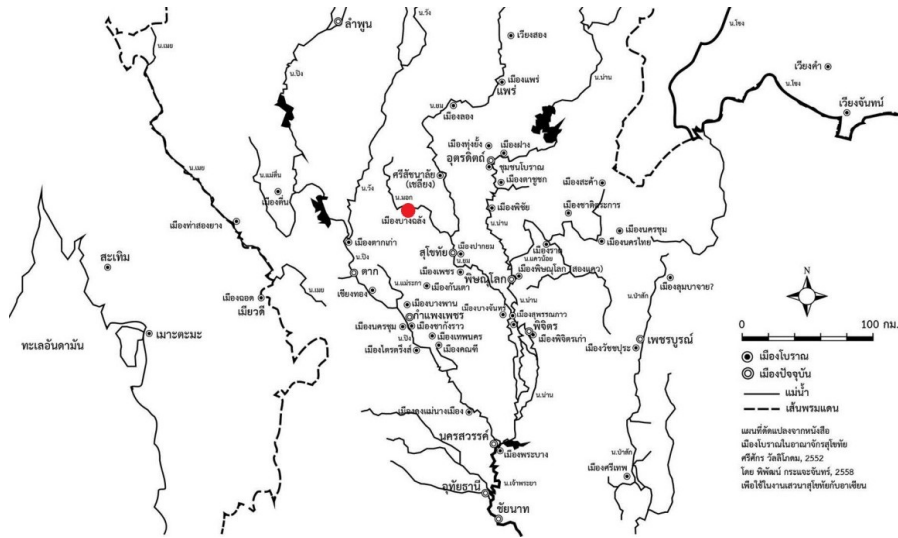
Keyword: Reconstruction models, Bangkhong ancient city, Sukhothai Architecture Art

บทนำ

เรื่องราวของเมืองโบราณบางขลัง ปรากฏในศิลาจารึกมาแต่สมัยสุโขทัย โดยมีการค้นพบเมืองโบราณแห่งนี้ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้เสด็จประพาสในภูมิภาคนี้ ระหว่างเดือนมกราคม-มีนาคม พ.ศ. 2450 ได้กล่าวถึงบริบทของเมืองโบราณบางขลัง และทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วง ที่ระยะเวลาผ่านมาจนถึง ปี พ.ศ. 2508 เมืองโบราณบางขลัง ได้ผ่านการสำรวจ ขุดแต่ง บูรณปฏิสังขรณ์ ตามกระบวนการของกรมศิลปากร จนสำเร็จลุล่วงแล้วในระดับหนึ่ง ต่อมา ในปี พ.ศ. 2535 ได้มีคณะสำรวจถนนพระร่วง เพื่อถ่ายทำภาพยนตร์ ตามแผนกิจกรรมของโครงการศูนย์สุโขทัยศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช จนถึง ปี พ.ศ. 2538 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จเปิดศูนย์ข้อมูล ณ วัดโบสถ์ เมืองโบราณบางขลัง และได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ โดยกรมศิลปากรอีกครั้ง ในปี พ.ศ. 2540 จนถึงปี พ.ศ. 2544

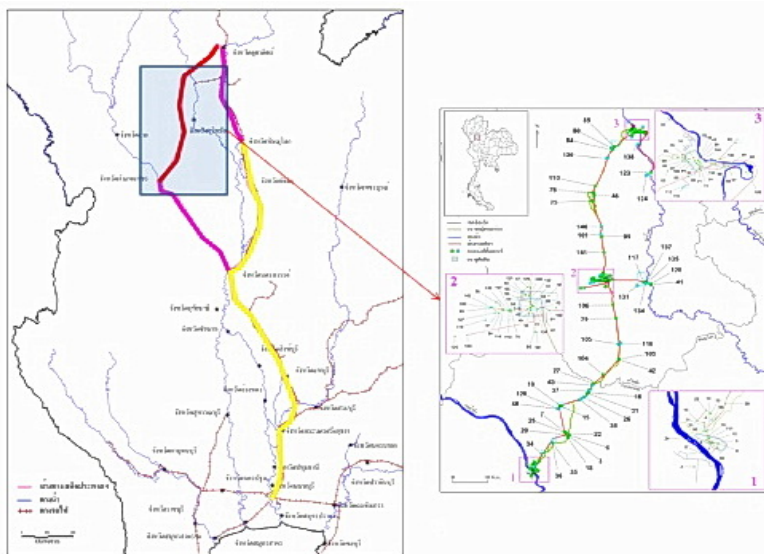
จากการสำรวจเมืองโบราณบริเวณเมืองเก่าสุโขทัย พบว่ามีเมืองโบราณอยู่ถึง 52 เมืองด้วยกัน แต่พบชื่อเมืองในจารึกสมัยสุโขทัยเพียง 24 เมือง ซึ่งเมืองบางขลัง เป็นหนึ่งในเมืองโบราณเหล่านั้น โดยเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางถนนพระร่วง กึ่งกลางระหว่างกรุงสุโขทัย และเมืองศรีสัชชนาลัย ซึ่งอาณาจักรสุโขทัยมีพัฒนาการขึ้นมาจากชุมชนบนเส้นทางการค้าขายระหว่างเมืองภายใน กับเมืองภายนอก ที่สามารถติดต่อค้าขายกับจีนได้สะดวก จากหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดี ทำให้ทราบว่า บริเวณพื้นที่ของอาณาจักรสุโขทัยนี้ เคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่มีอารยธรรมแบบมอญ (สันติ, 2548, น.161) และเขมรโบราณ (หอม) (รุ่งโรจน์ และ ศานติ, 2557, น. 168-169) มาก่อน

ผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของงานวิจัย เรื่องการศึกษารูปแบบสัณฐานทางสถาปัตยกรรม เมืองโบราณบางขลัง อันน่าจะเกิดประโยชน์ด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม และศิลปกรรม ให้เป็นรูปธรรม และสามารถใช้ข้อมูลจากงานวิจัย ถ่ายทอดในวงวิชาการ การเรียน-การสอน ด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม เป็นแนวทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม สนับสนุนโครงการทัศนศึกษา การท่องเที่ยว ให้กว้างขวาง และการบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานดังกล่าว ให้เป็นระบบยิ่งขึ้น เมืองโบราณบางขลัง ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่ม ทางฝั่งตะวันตก ห่างจากแนวแม่น้ำยม ราว 20 กิโลเมตร คล้ายกับกรุงสุโขทัย ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากแนวแม่น้ำยม ราว 12 กิโลเมตร (ภัทรพงษ์, 2560) ตัวเมืองโบราณบางขลัง รายล้อมด้วยเทือกเขาขนาดเล็ก โดยมีเขาเตื่อ เป็นเทือกเขาสำคัญ ทอดตัวห่างจากกำแพงเมืองไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ราว 2.5 กิโลเมตร สัณฐานของเมือง มีรูปทรงคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้า แนวทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก กว้างประมาณ 500-600 เมตร ส่วนแนวทิศเหนือ-ทิศใต้ ยาวประมาณ 1600-1700 เมตร ด้านทิศตะวันออกของกำแพงเมือง มีลำน้ำแม่มอก หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าลำน้ำฝากกระดานไหลผ่าน ซึ่งลำน้ำนี้ไหลมาจากอ่างเก็บน้ำแม่มอก เขตรอยต่อของอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง กับอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย ในปัจจุบัน และไหลลงสู่มแม่น้ำยม ซึ่งอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันออก ราว 20 กิโลเมตร โดยลำน้ำนี้ ยังแตกสาขาเป็นลำน้ำสายเล็ก ๆ ไหลผ่านตลอดแนวกำแพงเมืองชั้นใน ด้านทิศตะวันตก อีกทั้งยังปรากฏร่องรอยของลำน้ำสายเก่า ที่ไหลผ่านใจกลางเมืองแนวทิศเหนือ-ใต้ คูชานกันไปกับลำน้ำสาขาอีกเส้นหนึ่ง

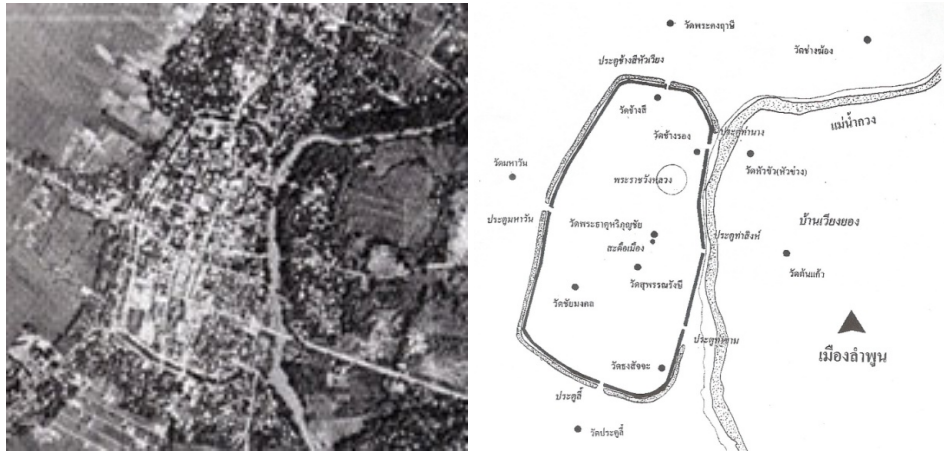
ภาพ 1 แผนที่ตั้งเมืองโบราณบางขลัง เขตอำเภอสวรรคโลก และอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย
ที่มา : ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม.เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย, 2552

ตำแหน่งที่ตั้ง ของเมืองบางขลัง อยู่ระหว่างกรุงสุโขทัย และเมืองศรีสัชชนาลัย บนเส้นทางถนนพระร่วง ซึ่งทอดผ่านระหว่างเมืองสำคัญในยุคสมัยนั้น ตั้งแต่ทางทิศเหนือ เริ่มจาก เมืองศรีสัชชนาลัย เมืองบางขลัง กรุงสุโขทัย เมืองบางพาน จนถึงเมืองกำแพงเพชร ทางทิศใต้ ซึ่งเชื่อมระหว่างเมืองที่อยู่แถบลุ่มน้ำยม ทางทิศตะวันออก จนถึงเมืองที่อยู่แถบลุ่มน้ำปิง ทางทิศตะวันตก โดยต่างก็ไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาเช่นเดียวกัน ปัจจุบัน ถนนพระร่วงนี้ชำรุดเสียหาย และถูกเส้นทางถนนใหม่กลบทับ ได้แก่ เส้นทางหลวงหมายเลข 1113 ทางทิศเหนือ เชื่อมระหว่างกรุงสุโขทัย เมืองบางขลัง และเมืองศรีสัชชนาลัย ระยะทางประมาณ 65 กิโลเมตร อีกเส้นทาง ที่สำคัญ คือ เส้นทางหลวงหมายเลข 101 ทางทิศตะวันตก ที่เชื่อมระหว่างกรุงสุโขทัย กับเมืองกำแพงเพชร ระยะทางประมาณ 70 กิโลเมตร ซึ่งถนนพระร่วงนี้ เกิดจากการขุดคลองส่งน้ำระหว่างเมืองคูขุนานไปกับเส้นทางถนน เพื่อเป็นเส้นทางคมนาคม และใช้ประโยชน์ด้านการเกษตรกรรมไปในตัว

ภาพ 2 เส้นทางถนนพระร่วง กรุงสุโขทัย
(สารสนเทศภูมิศาสตร์ สถานที่ตามเส้นทางเสด็จใน หนังสือเที่ยวเมืองพระร่วง.ดำรงวิชาการ, 2562.)

แผนผังเมืองโบราณบางซ่ง มีลักษณะคล้ายคลึงกับแผนผังเมืองแบบทวารวดี ซึ่งมี สัณฐานของเมืองแบบวงรี รูปไข่ หรือหอยสังข์ มักจะมีแม่น้ำ หรือคูน้ำ ไหลผ่านทางทิศตะวันออกของเมือง เช่น เมืองอุทอง เมืองหริภุญชัย เป็นต้น

ภาพ 3 แผนผังเมืองอุทอง และเมืองหริภุญชัย ซึ่งเป็นรูปแบบผังเมืองแบบทวารวดี (ธิดา สาระยา, ทวารวดี ต้นประวัติศาสตร์ไทย และ สุรพล ดำริห์กุล, ช่วงเมือง และวัดหัวข่วง กับแบบแผนของเมืองในดินแดนล้านนา, 2545)

เมืองโบราณบางซ่ง ได้รับการสำรวจ ขุดแต่ง และบูรณะปฏิสังขรณ์ ตามกระบวนการของกรมศิลปากร ระหว่างปี พ.ศ. 2540-2544 ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญจากการขุดค้นหลายรายการ โดยเฉพาะที่วัดโบสถ์ ได้พบชิ้นส่วนองค์ประกอบสถาปัตยกรรมประเภทเครื่องปั้นดินเผา และงานปูนปั้น รูปแบบศิลปะสุโขทัย อีกทั้งยังค้นพบเครื่องปั้นดินเผาประเภทภาชนะจำนวนมาก กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19-22 (วนาพร, 2553 , น.483-484)

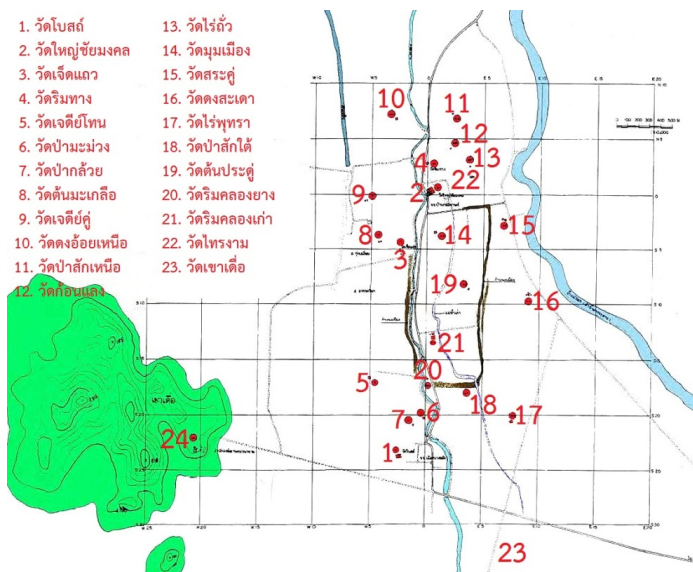
ภาพ 4 ชิ้นส่วนองค์ประกอบสถาปัตยกรรม และเครื่องปั้นดินเผา พบที่วัดโบสถ์ เมืองโบราณบางซ่ง
ที่มา : กรมศิลปากร, 2508-2512

กรมศิลปากร ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ จากการขุดค้นที่วัดป่าสักเหนือ ได้ขุดแต่งพระมณฑปปราย และค้นพบพระพุทธรูปสำริด รูปแบบศิลปะสุโขทัย แสดงให้เห็นถึงหลักฐานการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองที่นับถือศาสนาพุทธ ส่วนการขุดค้นและบูรณะ ที่โบราณสถานแห่งอื่น ได้ขุดแต่ง และคงสภาพไว้ เนื่องจากโบราณสถานสร้างจากอิฐ และพังทลายลงจนเหลือเพียงส่วนฐานเท่านั้น เช่นที่วัดมุ่มเมือง

ภาพ 5 พระมณฑปปราย พระพุทธรูปสำริด พบที่วัดป่าสักเหนือ และภาพการขุดแต่งพระสลุบ วัดมুমเมือง เมืองโบราณบางขลัง
ที่มา : กรมศิลปากร, 2508-2512)

เมืองโบราณบางขลัง ได้รับการสำรวจ ขุดแต่ง และบูรณปฏิสังขรณ์ ตามกระบวนการของกรมศิลปากร ระหว่างปี พ.ศ. 2540-2544 โดยกำหนดหมายเลขโบราณสถานไว้ 23 แห่ง ได้แก่ วัดโบสถ์ วัดใหญ่ชัยมงคล วัดเจ็ดแถว วัดริมทาง วัดเจดีย์โทน วัดปามะม่วง วัดปากกล้วย วัดต้นมะเกลือ วัดเจดีย์คู่ วัดคงอ้อยเหนือ วัดป่าสักเหนือ วัดก้อนแลง วัดไร่ถั่ว วัดมุมเมือง วัดสระคู วัดดงสะเดา วัดไร่พุทรา วัดป่าสักใต้ วัดต้นประดู่ วัดริมคลองยาง วัดริมคลองเก่า วัดไทรงาม วัดเขาเตื่อ

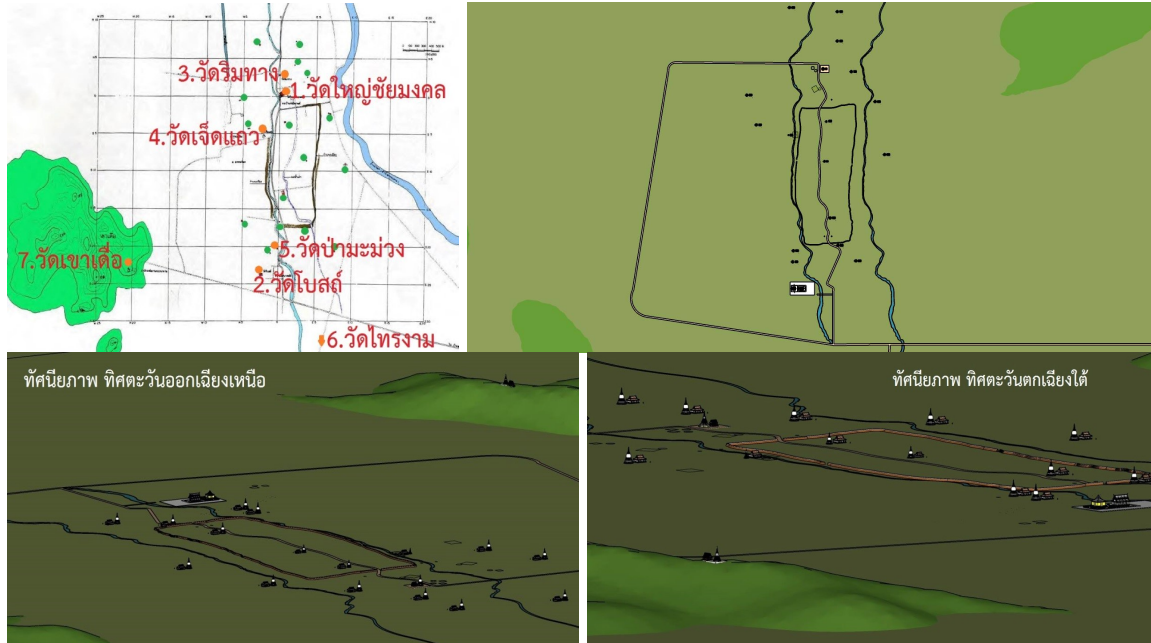

ภาพ 6 แผนที่โบราณสถานของเมืองโบราณบางขลัง ตามหมายเลขกำกับโดยกรมศิลปากร
ที่มา : กรมศิลปากร, 2508-2512

2. การบันทึกสภาพ กระบวนการทางโบราณคดี และการสันนิษฐานรูปแบบสัณฐานทางสถาปัตยกรรม

กรมศิลปากร โดยสำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 5 จังหวัดสุโขทัย ได้ทำการสำรวจ ขุดแต่ง และบูรณะเมืองโบราณบางขลัง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 และระหว่างปี พ.ศ. 2540-2544 จนแล้วเสร็จตามกระบวนการบูรณปฏิสังขรณ์ แต่โบราณสถานต่างถูกรุกทำลาย ทั้งจากธรรมชาติ และมีมนุษย์ จนโบราณสถานหลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โบราณสถานขนาดเล็ก ต่างอยู่ในสภาพพังทลาย จนไม่สามารถเข้าถึงได้ ทำให้การบันทึกสภาพ และการสันนิษฐานรูปทรงทางสถาปัตยกรรมในงานวิจัย สามารถดำเนินการได้เพียง 7 วัด จากจำนวนที่กำหนดโดยกรมศิลปากร 23 วัด โดยมีโบราณสถานบริเวณเมืองโบราณบางขลัง เพื่อบันทึกสภาพ และสันนิษฐานรูปทรง ได้แก่ วัดใหญ่ชัยมงคล วัดโบสถ์ วัดริมทาง วัดเจดีย์เจ็ดแถว วัดปามะม่วง วัดไทรงาม วัดเขาเตื่อ

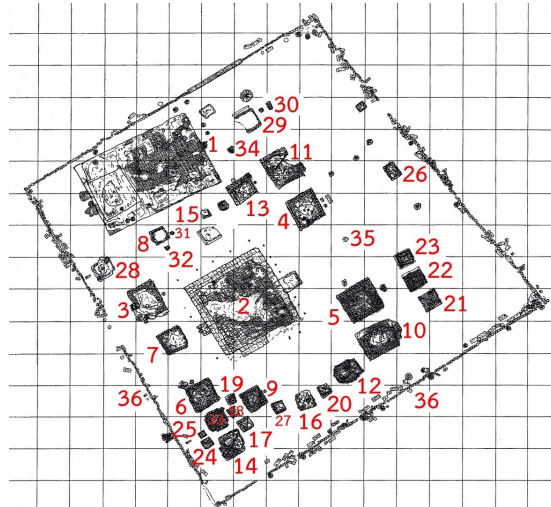
การสันนิษฐาน ผังเมืองโบราณบางขลัง เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ระหว่างแนวเขา 2 แนว ผังทิศตะวันออก ซึ่งเป็นที่ตั้งของ วัดศรีคงคารามแนวหนึ่ง พิกัดทางภูมิศาสตร์ รุ่ง 17 องศา 15 ลิปดา 49 พลิปดาเหนือ / แวง 99 องศา 41 ลิปดา 50 พลิปดา ตะวันออก และผังทิศตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดเขาเตี้ยอีกแนวหนึ่ง กำแพงเมืองบางขลังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเกือบเป็น วงรี ตามแบบที่นิยมในสมัยทวารวดี โดยมีลำน้ำแม่มอกไหลผ่านทางทิศตะวันออก และมีลำน้ำสาขาไหลผ่านประชิดเมืองทาง ทิศตะวันตก สันนิษฐานว่ามีแนวถนนพระร่วงทอดผ่านเมืองจากทิศเหนือลงทิศใต้ และมีช่องประตูทั้ง 4 ทิศ คล้ายกับช่องประตูที่ เมืองศรีสัชชนาลัย สันนิษฐานว่าแนวกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกถูกปรับเป็นแนวถนนในปัจจุบัน ดังภาพสันนิษฐาน

ภาพ 7 แผนที่โบราณสถาน บริเวณเมืองโบราณบางขลัง เพื่อสันนิษฐานรูปทรง (กรมศิลปากร, 2508-2512,) และภาพสันนิษฐาน ทิศนียภาพ เมืองโบราณบางขลัง

วัดใหญ่ชัยมงคล พิกัดทางภูมิศาสตร์ รุ่ง 17 องศา 15 ลิปดา 33 พลิปดาเหนือ / แวง 99 องศา 40 ลิปดา 37 พลิปดา ตะวันออก ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองโบราณบางขลัง ขึ้นไปทางทิศเหนือ ประมาณ 250 เมตร อยู่ในเขตอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย พระสถูปประธานเป็นทรงยอดดอกบัวตูม สร้างด้วยศิลาแลง รายล้อมด้วยพระสถูปรายอีกหลายองค์ ด้านทิศเหนือของพระสถูปประธานเป็นที่ตั้งของพระวิหาร โดยอาณาเขตของวัดมีกำแพงแก้วล้อมรอบ กรมศิลปากรได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ โดยกำหนดหมายเลขโบราณสถานไว้ 36 รายการ

การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม วัดใหญ่ชัยมงคล มีลักษณะทางกายภาพคล้ายคลึงกับวัดเจติยเจ็ดแถว อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชชนาลัยเป็นอย่างมาก กล่าวคือ มีพระสถูปประธานเป็นทรงยอดดอกบัวตูม และมีพระสถูปรายล้อมรอบเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน แตกต่างกันที่ขนาดของวัด องค์พระสถูป และตำแหน่งที่ตั้งของพระวิหาร โดยที่พระวิหารของวัดเจติยเจ็ดแถว ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออก ส่วนพระวิหารของวัดใหญ่ชัยมงคล ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของพระสถูปประธาน พระสถูปรายจำนวนมากภายในวัดทั้งสองแห่งนี้ มีรูปทรงที่หลากหลาย โดยมีลักษณะรูปแบบทางศิลปกรรม อันเป็นการรับอิทธิพลทางศิลปะจากแหล่งอื่น อาทิเช่น ศิลปะเขมร ศิลปะพม่า และศิลปะล้านนา มาผสมผสาน กับรูปแบบของศิลปะสุโขทัย จนเกิดความหลากหลายที่งดงามลงตัว (สันติ , 2549, น. 48-61)

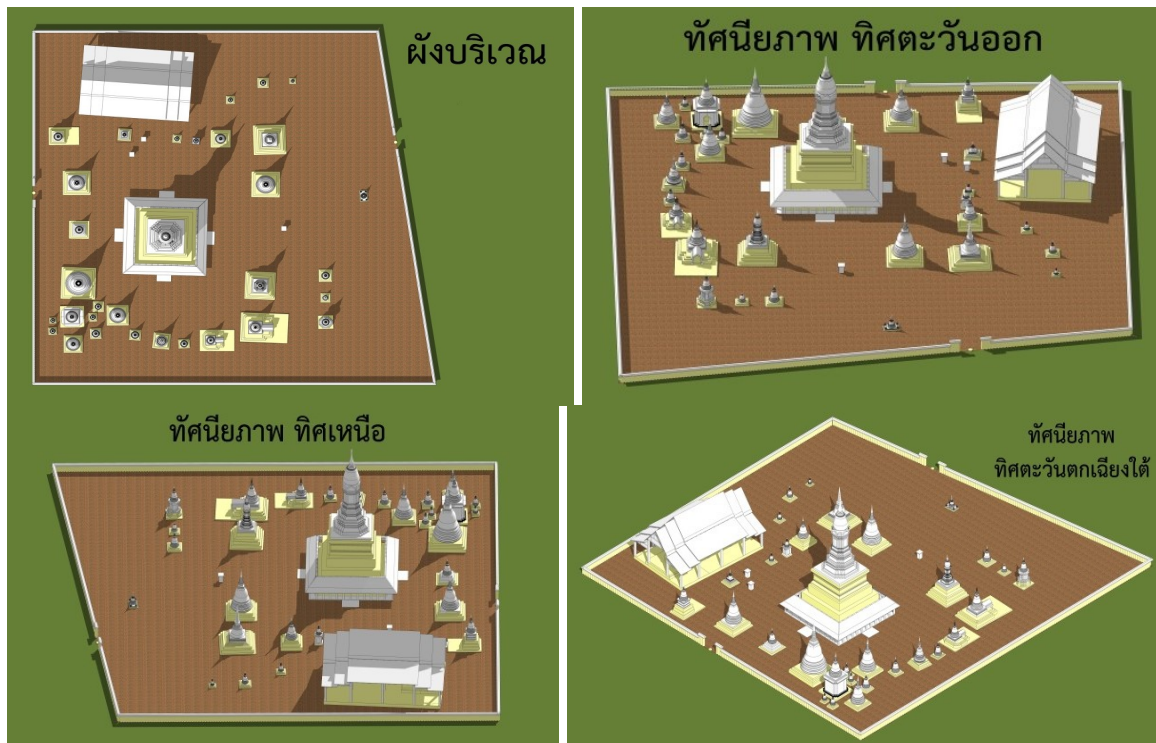
ภาพ 8 แผนผังกำหนดหมายเลขโบราณสถาน วัดใหญ่ชัยมงคล เมืองโบราณบางขลัง
ที่มา : กรมศิลปากร, 2508-2512

ภาพ 9 โบราณสถาน 36 รายการ วัดใหญ่ชัยมงคล เมืองโบราณบางขลัง

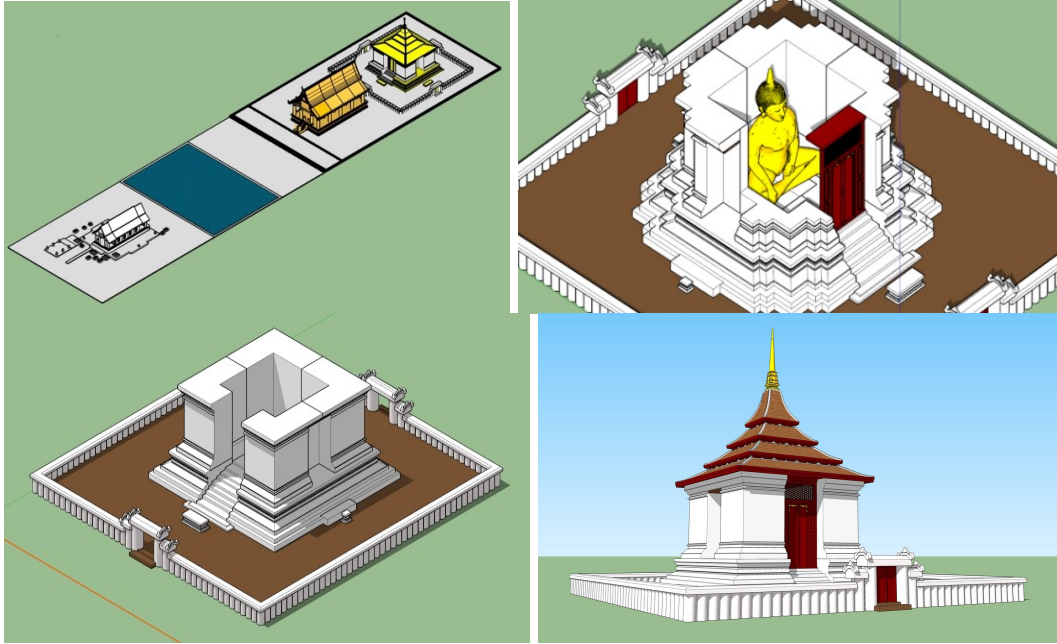
ภาพ 10 ภาพสันนิษฐาน วัดใหญ่ชัยมงคล เมืองโบราณบางขลัง

วัดโบสถ์ พิกัดทางภูมิศาสตร์ รุ่ง 17 องศา 14 ลิปดา 14 พิลิปดาเหนือ / แวง 99 องศา 40 ลิปดา 25 พิลิปดาตะวันออก ตั้งอยู่นอกเมืองโบราณบางซ่ง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ลงไปทางทิศใต้ พระสถาปประธานเป็นทรงมณฑป หรือ ทรงปราสาทเพิ่มมุม 20 มุม มีความยาวด้านละ 14 เมตร ปัจจุบันส่วนยอดพังทลายลง สันนิษฐานว่าเป็นโครงสร้างไม้ ภายในคูหา เรือนธาตุ ปรากฏฐานชุกชี มีบันไดทางขึ้นด้านทิศตะวันออก โดยระดับพื้นภายในเรือนธาตุ สูงกว่าระดับพื้นดินปกติ ประมาณ 2 เมตร ผนังภายนอกส่วนเรือนธาตุ มีระนาบซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น อยู่ 3 ด้าน ยกเว้นด้านทิศตะวันออก คล้ายคลึง กับพระสถาปทรงมณฑปที่วัดตึก อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย พระมณฑป มีกำแพงแก้วล้อมรอบ กว้างด้านละ 26 เมตร ลักษณะ เป็นแท่งศิลาแลงตั้งเรียงกัน คล้ายกับกำแพงแก้วที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเขลียง อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย โดยมีซุ้ม ประตูทางเข้า 2 ซุ้ม ด้าน ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก ด้านหน้าพระสถาปประธาน ปรากฏฐานพระวิหาร ถัดขึ้นไปด้านหน้า มีสระน้ำขนาดใหญ่ พระอุโบสถ และพระวิหารของวัด ที่สร้างขึ้นใหม่

การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม วัดโบสถ์ เมืองโบราณบางซ่ง มีลักษณะพิเศษที่โดดเด่น แตกต่างจากวัดอื่น ๆ ใน เมืองโบราณบางซ่ง องค์พระสถาปประธาน เป็นทรงมณฑป ที่ปรับเปลี่ยนจากอาคารห้ายกมุม จนเป็นอาคารทรงมณฑป มีลักษณะคล้ายคลึงกับมณฑปพระร่วง-พระลือ ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเขลียง อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยเป็นอย่างมาก ส่วนกำแพงแก้วมีลักษณะซุ้มทางเข้าที่มีแท่งศิลาแลงขนาดใหญ่วางพาด และแนวกำแพงแก้ว ก็มีการใช้ศิลาแลงแท่งกลมวางเรียง ตัวชิดกันต่อเนื่องตลอดแนวกำแพงแก้ว เช่นเดียวกัน

ภาพ 11 พระสถาปประธานทรงมณฑป กำแพงแก้ว พระวิหาร และพระอุโบสถ วัดโบสถ์ เมืองโบราณบางซ่ง

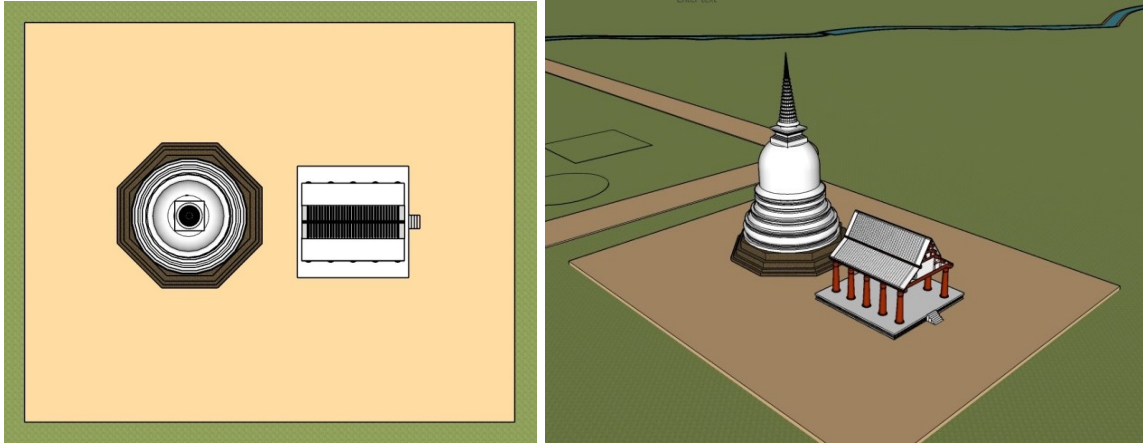
ภาพ 12 ภาพสันนิษฐาน วัดโบสถ์ เมืองโบราณบางขลัง

วัดริมทาง พิกัดทางภูมิศาสตร์ รุ่ง 17 องศา 15 ลิปดา 42 พิลิปดาเหนือ / แวง 99 องศา 40 ลิปดา 36 พิลิปดาตะวันออก ตั้งอยู่นอกเมืองโบราณบางขลัง เขตอำเภอสวรรคโลก และอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย ถัดจากวัดใหญ่ชัยมงคล ขึ้นไปทางทิศเหนือ ประมาณ 250 เมตร ปัจจุบันมีทางหลวงตัดผ่าน ประชิดกับเขตวัดด้านทิศตะวันตก อันเป็นที่มาของการตั้งชื่อวัดแห่งนี้ พระสถูปประธานเป็นทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยม ปัจจุบัน ส่วนองค์ระฆัง และส่วนยอด พังทลายลงมา ปรากฏแนวฐานพระวิหารทางทิศตะวันออก ของพระสถูปประธาน

การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม วัดริมทาง ปัจจุบันตั้งอยู่ใกล้ถนนหลักของเมืองโบราณบางขลัง ทางทิศตะวันออก ซึ่งสันนิษฐานว่า เป็นถนนที่ตัดทับแนวกำแพงเมืองโบราณด้านทิศตะวันตก องค์พระสถูปประธาน ก่อด้วยศิลาแลง พบชิ้นส่วนปลียอดตกอยู่ทางทิศตะวันออกของพระสถูป มีแนวก่ออิฐที่ระดับแนวพื้นดินเป็นผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสโดยรอบเจดีย์ และปรากฏแนวฐานพระวิหาร ทางทิศตะวันออกของพระสถูปประธาน องค์พระสถูปประธาน หลงเหลือหลักฐานเพียงชั้นฐาน ที่มีลักษณะเป็นชุดเชิง สันฐานแปดเหลี่ยม ซ้อนกัน 3 ชั้น ถัดขึ้นไปพังทลายลงทั้งหมด สันนิษฐานว่า เป็นชั้นฐานปัทม์ รองรับชุดมาลัยเถา สันฐานแปดเหลี่ยม ถัดขึ้นไปเป็นบัวปากระฆังรองรับองค์ระฆัง สันฐานกลม เหนือขึ้นไปเป็นบัลลังก์ ก้านฉัตร ปล้องไฉน ปลียอด และหยดน้ำค้าง ตามรูปแบบของพระสถูปทรงระฆังในศิลปะสุโขทัย

ภาพ 13 พระสถูปประธานทรงระฆัง วัดริมทาง เมืองโบราณบางขลัง

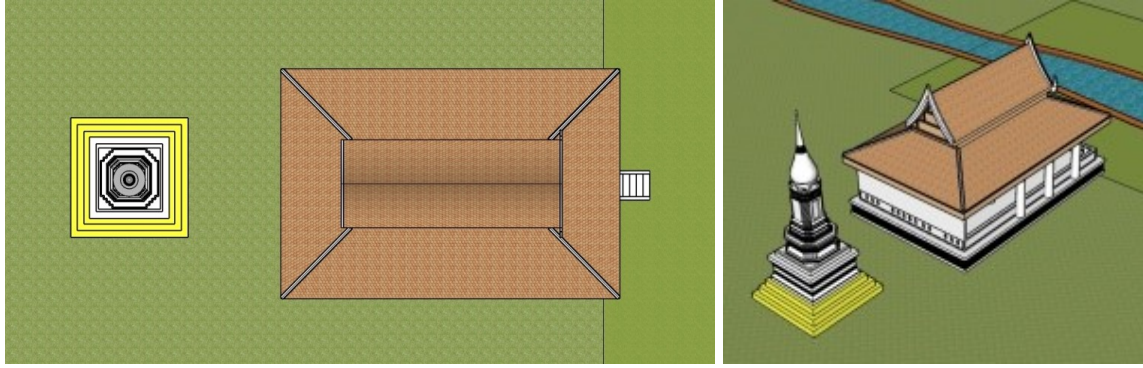
ภาพ 14 ภาพสันนิษฐาน วัดริมทาง เมืองโบราณบางขลัง

วัดเจ็ดแถว พิกัดทางภูมิศาสตร์ รุ่ง 17 องศา 15 ลิปดา 15 พิลิปดาเหนือ / แวง 99 องศา 40 ลิปดา 28 พิลิปดา ตะวันออก ตั้งอยู่นอกเมืองโบราณบางขลัง เขตอำเภอสุวรรณภูมิ และอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย ถัดจากวัดใหญ่ชัยมงคล ลงมาทางทิศใต้ ประมาณ 400 เมตร หลงเหลือหลักฐานเพียงซากฐานพระสถูปประธาน ก่อด้วยศิลาแลง ขนาดกว้างด้านละ 5.30 เมตร ปัจจุบันส่วนยอดพังทลายลงมาทั้งหมด หลงเหลือเพียงชุดเชิง 2 ชั้น รองรับฐานปัทม์

การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม วัดเจ็ดแถว เมืองโบราณบางขลัง หลงเหลือหลักฐานเพียงชั้นฐานศิลาแลง ที่มีลักษณะเป็นชุดเชิง สันฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ซ้อนกัน 3 ชั้น รองรับชั้นฐานปัทม์ ที่พังทลายลงกึ่งหนึ่ง แต่ยังเห็นทรวดทรงที่สันนิษฐานได้ว่า เป็นพระสถูปทรงยอดดอกบัวตูม ประกอบด้วยชุดเชิง สันฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส 3 ชั้น รองรับชั้นฐานบัวหน้ากระดานอกไก่ ถัดขึ้นไปเป็นชั้นฐานบัวหน้ากระดานลูกฟักหัยกุ่ม 2 ชั้น เหนือขึ้นไปเป็นชั้นก้านรองรับยอดดอกบัวตูมหัยกุ่ม ชั้นบรรพทแกลง-กลีบขนุน ยอดดอกบัวตูม ปล้องไฉน ปลียอด และหยดน้ำค้าง ตามรูปแบบของพระสถูปทรงยอดดอกบัวตูมในศิลปะสุโขทัย

ภาพ 15 พระสถูปประธาน วัดเจ็ดแถว เมืองโบราณบางขลัง

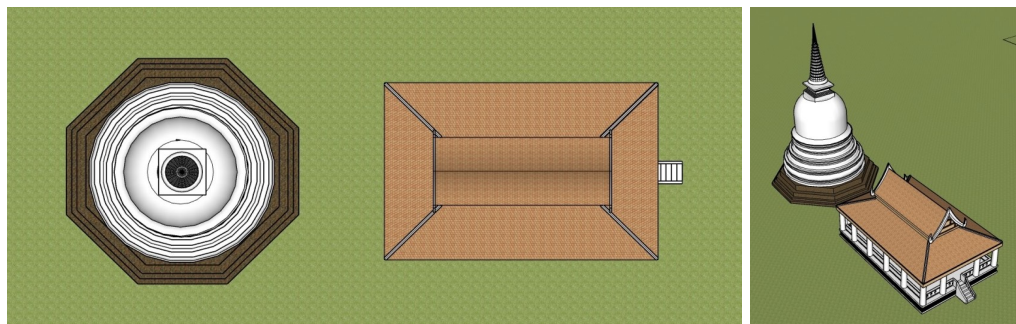
ภาพ 16 ภาพสันนิษฐาน วัดเจ็ดแถว เมืองโบราณบางขลัง

วัดป่ามะม่วง พิกัดทางภูมิศาสตร์ รุ่ง 17 องศา 14 ลิปดา 26 พลิปดาเหนือ / แวง 99 องศา 40 ลิปดา 34 พลิปดา ตะวันออก ตั้งอยู่นอกเมืองโบราณบางขลัง เขตอำเภอสวรรคโลก และอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย ถัดจากวัดโบสถ์ ขึ้นไปทางทิศเหนือ ประมาณ 500 เมตร หลงเหลือหลักฐานเพียงซากฐานพระสถูปประธาน ปัจจุบันส่วนยอด พังทลายลงมาทั้งหมด หลงเหลือเพียงเนินซากฐาน พบก้อนอิฐวางกองรวมไว้บริเวณใกล้เคียง

การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม วัดป่ามะม่วง เมืองโบราณบางขลัง ปัจจุบันตั้งอยู่ในสวนกล้วยที่ดูแลโดยเอกชน สภามหาวิทยาลัยเป็นเนินอิฐที่พังทลาย ไม่ทราบรูปทรงของพระสถูปที่แน่ชัด โดยมีก้อนอิฐกองรวมอยู่ใกล้ ๆ กับเนินโบราณสถาน สันนิษฐานว่า องค์พระสถูปประธาน เป็นทรงระฆัง ประกอบด้วย ชุดเชิงสัณฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ซ้อนกัน 3 ชั้น รองรับชุกมาลัยเถา สัณฐานกลม 3 ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นบัวปากระฆังรองรับองค์ระฆัง เหนือขึ้นไปเป็นบัลลังก์ ก้านฉัตร ปล้องไฉน ปลียอด และหยดน้ำค้าง ตามรูปแบบของพระสถูปทรงระฆังในศิลปะสุโขทัย

ภาพ 17 พระสถูปประธาน วัดป่ามะม่วง เมืองโบราณบางขลัง

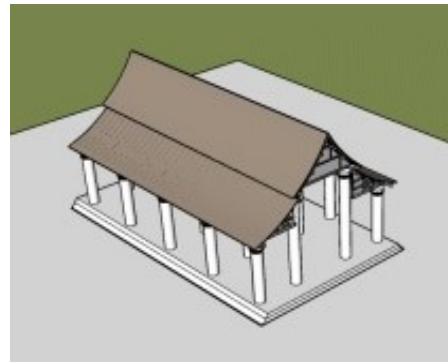
ภาพ 18 ภาพสันนิษฐาน วัดป่ามะม่วง เมืองโบราณบางขลัง

วัดไทรงาม พิกัดทางภูมิศาสตร์ รุ่ง 17 องศา 13 ลิปดา 33 ฟลิปดาเหนือ / แวง 99 องศา 40 ลิปดา 52 ฟลิปดาตะวันออก ตั้งอยู่นอกเมืองโบราณบางซ่ง เขตอำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ห่างจากวัดโบสถ์ ลงมาทางทิศใต้ ประมาณ 1.5 ก.ม. ปัจจุบันหลงเหลือหลักฐานเพียงซากฐานพระวิหาร ก่อด้วยอิฐ ขนาดฐานกว้าง 9.30 เมตร ยาว 16.40 เมตร ท้ายพระวิหาร มีฐานชุกชี ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานปูนปั้น ปางมารวิชัย ที่สร้างขึ้นใหม่ ส่วนผนัง และหลังคา พังทลายลงมาทั้งหมด พบกระเบื้องมุงหลังคาเป็นแผ่นดินขอแบบไม้เคลือบตกกระจายตัวอยู่

การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม วัดไทรงาม เมืองโบราณบางซ่ง ตั้งอยู่ในเขตวัดใหม่ ปัจจุบันหลงเหลือเพียงซากฐานพระวิหาร และฐานชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น พระวิหาร วัดไทรงาม หันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าเป็นพระวิหารโถง ขนาด 4 ห้อง มีแนวเสาร่วมใน และเสาร่วมนอก แบ่งเป็นห้องโถงประธาน และโถงด้านข้างสองฝั่ง ท้ายวิหารเป็นที่ตั้งของฐานชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปนั่ง หลังคามี 2 ตับ เป็นโครงสร้างไม้ แบบม้าต่างใหม่ มุงด้วยกระเบื้องดินขอ

ภาพ 19 พระวิหาร วัดไทรงาม เมืองโบราณบางซ่ง

ภาพ 20 ภาพสันนิษฐาน วัดไทรงาม เมืองโบราณบางซ่ง

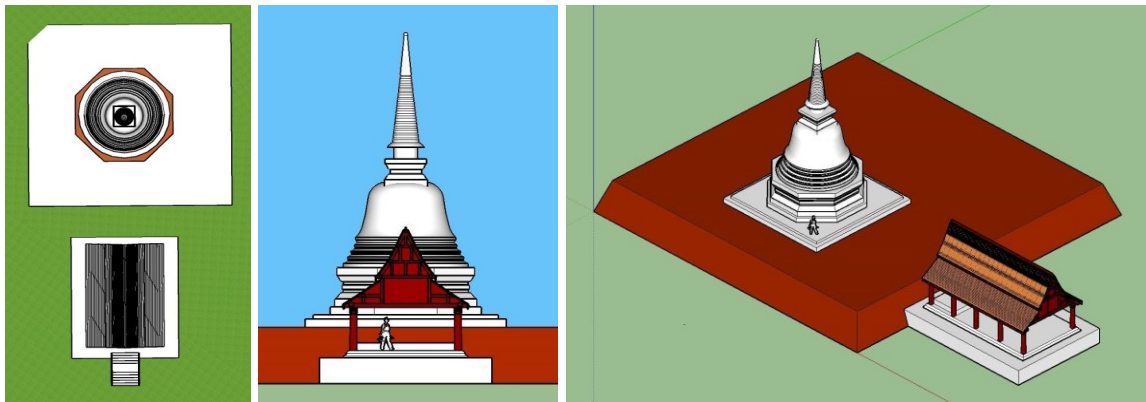
วัดเขาเตื่อ พิกัดทางภูมิศาสตร์ รุ่ง 17 องศา 14 ลิปดา 3 ฟลิปดาเหนือ / แวง 99 องศา 39 ลิปดา 38 ฟลิปดาตะวันออก ตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ย ๆ นอกกำแพงเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ของเมืองโบราณบางซ่ง อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย พระสถูปประธานเป็นทรงระฆัง ฐานแปดเหลี่ยม คล้ายกับวัดริมทาง แต่ขนาดย่อมกว่า องค์พระสถูปก่อด้วยศิลาแลง โดยชั้นล่างสุดเป็นเชิงสัณฐานสี่เหลี่ยมเกือบจัตุรัส กว้างด้านละประมาณ 10 เมตร ปัจจุบัน ส่วนองค์ระฆัง และส่วนยอด พังทลายลงมาจากการขุดแต่งทางโบราณคดี พบชิ้นส่วนปล้องไฉน ที่ทำจากดินเผา (กรมศิลปากร, 2512, น.72)

การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม วัดเขาเตื่อ ปัจจุบันตั้งอยู่บนเขาเตี้ย ๆ นอกกำแพงเมืองโบราณบางซ่ง ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ องค์พระสถูปประธาน ก่อด้วยศิลาแลง พบชิ้นส่วนปล้องไฉนดินเผา สันนิษฐานว่า เป็นพระสถูปทรงระฆัง ที่มีลักษณะเป็นชั้นเชิง 1 ชั้น รองรับชั้นฐานปัทม ถัดขึ้นไปพังทลายลงทั้งหมด สันนิษฐานว่า ถัดจากชั้นฐานปัทมขึ้นไปเป็นชูดมลายี่เถา สัณฐานแปดเหลี่ยม 3 ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นบัวปากกระชังรองรับองค์ระฆัง สัณฐานกลม เหนือขึ้นไปเป็นบัลลังก์ ก้านฉัตร ปล้องไฉน ปลียอด และหยดน้ำค้าง ตามรูปแบบของพระสถูปทรงระฆังในศิลปะสุโขทัย ส่วนพระวิหาร ตั้งอยู่ที่ระดับ

ต่ำลงมาประมาณ 1.50 เมตร สันนิษฐานว่า เป็นพระวิหารโถง ขนาด 4 ห้อง ทำยวิหารเป็นที่ตั้งของฐานชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปนั่ง หลังคาเป็นโครงสร้างไม้ แบบมาต่างใหม่ มุงด้วยกระเบื้องดินขอ

ภาพ 21 พระสถูปประธานทรงระฆัง วัดเขาเตื่อ เมืองโบราณบางคลัง

ภาพ 22 ภาพสันนิษฐาน วัดเขาเตื่อ เมืองโบราณบางคลัง

สรุป

เมืองโบราณบางคลัง เป็นเมืองที่อยู่ในยุคสมัยราชอาณาจักรสุโขทัย อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19-21 มีโบราณสถานที่สำรวจพบ 23 แห่ง แบ่งเป็นโบราณสถานที่อยู่ในเขตกำแพงเมือง 4 แห่ง โบราณสถานที่อยู่นอกเขตกำแพงเมือง 18 แห่ง และโบราณสถานที่อยู่บนเขา 1 แห่ง งานสถาปัตยกรรมใช้ศิลาแลง และอิฐ ในการก่อสร้าง ส่วนงานศิลปกรรม พบการใช้เครื่องดินเผา งานปูนปั้น และหล่อสำริด รูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรม มีการพัฒนา และปรุงแต่งจากอิทธิพลของศิลปะเขมร ศิลปะมอญ จนถึงรูปแบบเฉพาะตัวของศิลปะสุโขทัย ตามรูปแบบสันนิษฐานในงานวิจัยนี้

- รูปแบบศิลปะเขมร ได้แก่ พระสถูปประธาน วัดโบสถ์ ที่เดิมเป็นอาคารแบบหยักมุม ก่อนเปลี่ยนแปลงเป็นอาคารทรงมณฑป รวมถึงระบบการสร้างซุ้ม และกำแพงแก้ว ที่ใช้แท่งศิลาแลงขนาดใหญ่เรียงตัวต่อกันเป็นแนว แบบที่นิยมใช้ในองค์ประกอบสถาปัตยกรรมแบบเขมร

- รูปแบบศิลปะมอญ ได้แก่ พระสถูปทรงมณฑปปราสาทยอด ได้แก่ พระสถูปราย ที่วัดใหญ่ชัยมงคล และวัดป่าสักเหนือ

- รูปแบบศิลปะสุโขทัย ได้แก่ พระสถูปทรงยอดดอกบัวตูม ได้แก่ พระสถูปประธาน ที่วัดใหญ่ชัยมงคล และวัดเจ็ดแถว
อีกรูปแบบหนึ่งคือ พระสถูปทรงระฆัง ที่รับอิทธิพลจากศิลปะลังกา ได้แก่ พระสถูปประธาน ที่วัดริมทาง และวัดเขาเตื่อ

ข้อเสนอแนะ

1. ควรกำหนดเขตโบราณสถานให้ชัดเจน และประกาศใช้พระราชบัญญัติปกป้องคุ้มครองโบราณสถาน เพื่อไม่ให้เกิดการบุกรุก หรือรื้อทำลายโบราณสถาน
2. ควรมีการสำรวจ ขุดค้น ตามแหล่งโบราณสถานเพิ่มเติมให้ครบถ้วนทุกแห่ง เพื่อให้ได้หลักฐานเพิ่มเติม อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า หาข้อมูล
3. ควรมีการศึกษา ค้นคว้า เรื่องเมืองโบราณที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง หรืออยู่บนเส้นทางถนนพระร่วง เช่น เมืองทุ่งยั้ง จังหวัดอุตรดิตถ์ หรือเมืองบางพาน จังหวัดกำแพงเพชร
4. ควรมีการพัฒนาชุมชนเมืองโบราณ ให้มีกิจกรรมที่ส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว เช่น การส่งเสริมงานศิลปหัตถกรรม การอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่น การสร้างที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว เป็นต้น เพื่อเพิ่มศักยภาพชุมชนให้รองรับนักท่องเที่ยว และเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ละแวกบริเวณ

เอกสารอ้างอิง

- ธิดา สารธยา. (2530). “สุโขทัย.” ใน **เมืองสุโขทัยนี้ดี**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- บวรเวท รุ่งรุจี และคณะ. (2525). รายงานสรุปผลการวิจัยการขุดค้นทางโบราณคดี ปีพุทธศักราช 2520-2525. (อัดสำเนาเย็บเล่ม). โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.
- พญาลีไท. (2515). **ไตรภูมิพระร่วง**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณาคาร.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2526). **เที่ยวเมืองพระร่วง**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2557). **ศิลปะเขมร**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- วนาพร คำบุศย์. (2553). การศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนเมืองโบราณบางซ่ง ในเขตอำเภอสวรรคโลก และอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18-22). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดี สมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. (2552). **เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2545). การวิเคราะห์ข้อมูลจากการขุดค้นทางโบราณคดีร่วมกับข้อมูลด้านศิลาจารึก และประวัติศาสตร์ศิลปะสมัยสุโขทัย. รายงานวิจัยเสนอต่อสำนักงานสภาวิจัยแห่งชาติ.
- กรมศิลปากร. (2535). **ทำเนียบโบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สมาพันธ์.
- กรมศิลปากร. (2512). รายงานการสำรวจ และขุดแต่งโบราณวัตถุสถานเมืองเก่าสุโขทัย พ.ศ. 2508-2512. คณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถาน จังหวัดสุโขทัย และจังหวัดกำแพงเพชร.
- สันติ เล็กสุขุม. (2551). **โบราณสถานกับรูปแบบสันนิษฐาน มรดกโลก สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร 2**. กรุงเทพฯ: ทวีวัฒนาการพิมพ์.
- สันติ เล็กสุขุม. (2548). **รวมบทความ มุมมอง ความคิด และความหมาย งานช่างไทยโบราณ**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สันติ เล็กสุขุม. (2549). **ศิลปะสุโขทัย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

สุรพล ดำริห์กุล. (2545). **ช่วงเมือง และวัดหัวช่วง กับแบบแผนของเมืองในดินแดนล้านนา**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2539). **ศิลปะขอม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. **ศิลปะสุโขทัย**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายวัฒนธรรมของ คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมสหประชาชาติ, ม.ป.พ.